

ΜΙΑ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΦΟΙΒΟΥ Ι. ΠΙΟΜΠΙΝΟΥ ΜΕ ΤΗ ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ*



Μελισσανθή

ΣΤΟΝ ΑΡΙΘΜΟ 3 ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ, ἐκεῖ ὅπου ἀρχίζει ὁ δρόμος στρίβοντας ἀπὸ τὴ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου καὶ ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὸ νεοσύστατο Κέντρο Μελετῶν Ἀκροπόλεως, κτυπάω τὸ κουδούνι μὲ τὴν ἔνδειξη Η. ΣΚΑΝΔΑΛΑΚΗ σὲ μιὰν αὐστηρὴ πολυκατοικία τοῦ 1960. Ἡ φαρδιά ἀπὸ φερ φορξὲ πόρτα ἀνοίγει ἰκὲ ἐγὼ περνῶ ἀπὸ τὸ αὐγουστιάτικο λιοπύρι καὶ τὸ θόρυβο τοῦ δρόμου στὸ δροσερὸ ἡμίφως μιᾶς εὐρύχωρης μαρμάρινης εἰσόδου μὲ τὰ ἀπαραίτητα φυτὰ ἐσωτερικοῦ χώρου, χαρακτηριστικὸ δείγμα εἰσόδων σὲ πολυκατοικίες τοῦ τέλους τῆς δεκαετίας τοῦ '50 καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ '60, τότε ποῦ ἡ Ἑλλάδα, βγαίνοντας ἀπὸ τὰ δεινὰ ἐνὸς παγκόσμιου πολέμου, τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ καὶ τῆς ἀνέχειας, ἀνακάλυπτε ἐκθαμβη ὅλα τὰ ὑποκατάστατα τοῦ ἀμερικανικοῦ ὄνειρου.

Ὁ θυρωρὸς ἔλειπε σὲ διακοπές, κὲ ἐγὼ δὲν ἤξερα σὲ ποιὸν ὄροφο νὰ πάω. Συνάντησα δύο ἄτομα καὶ τὰ ρώτησα ἂν γνῶριζαν ποῦ μένει ἡ Μελισσάνθη. Εἶχα τὴν ἀτυχὴ ἰδέα νὰ τὴν ἀναζητήσω μὲ τὸ πασίγνωστο λογοτεχνικὸ της ψευδώνυμο, πιστεύοντας ὅτι θὰ τὴ γνῶριζαν τουλάχιστον κατ' ὄνομα, ἂν ὄχι ἀπὸ τὸ ποιητικὸ της ἔργο. Μόλις ποῦ βρῆκαν τὸ χρόνο, βιαστικοὶ καὶ πολυάσχολοι ὅπως ἔδειχναν, νὰ μοῦ ἀπαντήσουν ὅτι δὲν γνῶριζαν καμία ἔνοικο μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ταλαίπωροὶ ἄνθρωποι παγιδευμένοι στὰ γρανάζια τῆς βιοπάλης, σὲ μιὰ τόσο ἀντιποικτικὴ ἐποχὴ, ποῦ νὰ τὸ φαντάζονταν πῶς ἡ συμπαθητικὴ ἡλικιωμένη κυρία τοῦ ὑπογείου – ἀριστερὰ μόλις βγαίνεις ἀπὸ τὸ ἀσανσέρ, ἡ πρώτη πόρτα ἀπέναντι – εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς κορυφαῖες μας ποιήτριες.

Πάνω σ' αὐτά, μιὰ φωνὴ ποῦ δὲν μποροῦσα νὰ προσδιορίσω ἀπὸ ποῦ ἐρχόταν, μοῦ ὑπέδειξε νὰ πάρω τὸ πλαινὸ ἀσανσέρ καὶ καθὼς εἶχα πρὸς στιγμὴν σαστῖσει, ἔφτασε ἡ ἴδια ἡ ποιήτρια νὰ μὲ παραλάβει, ἡ Μελισσάνθη, ποῦ μαζί μὲ τὴ σχεδὸν συνομιλικὴ τῆς Θεσσαλονικιά Ζωὴ Καρέλλι, εἶναι οἱ δύο δέσποινες τῆς ἑλληνικῆς ποίησης.

Κατεβαίνουμε στὸ σκοτεινὸ ὑπόγειο τῆς πολυκατοικίας, μπαίνουμε σὲ ἓνα μεγάλο τυφλὸ δωμάτιο – κάτι σὰν προθάλαμο – κὲ ἐνῶ ἔχω ἀρχίσει νὰ ἀναλογίζομαι μὲ θλίψη ποῦ βρῆκε νὰ κρυφτεῖ ἡ μεγάλη μας ποιήτρια, περνᾶμε στὸ καθαυτὸ ἄντρο τῆς καί, ὦ τί ἐκπληξῆ, ἀπὸ τὸ παράθυρό του ἀντικρίζω ἓναν ὁμορφο ἐσωτερικὸ κῆπο, σκιασμένο ἀπὸ τὰ πανύψηλα πεῦκα τοῦ διπλανοῦ οἰκοπέδου, γεμάτο ἐσπεριδοειδῆ, ἰβίσκους, πυρᾶκανθους καὶ ἄλλα φυτὰ ποῦ ἡ ἴδια καὶ ὁ ἀδελφός της φύτεψαν καὶ φρόντιζαν ὡς τὸ θάνατό του. Μιὰ πραγματικὴ μικρὴ ὄαση στὸ κέντρο τῆς Ἀθήνας, ζηλότυπα κρυμμένη ἀπὸ τὰ γύρω κτίρια. Πάνω στὸ γραφεῖο τῆς ποιήτριας, πλάι ἀκριβῶς στὸ παράθυρο, ἡ δωδεκάχρονη κατὰμαυρη γάτα τῆς, ἡ Μελανία, μὲ ὑποδέχεται φιλικότατα, καμπυλώνοντας ἡδυπαθῶς τὴ ράχη τῆς. «Ξέρετε, τὰ διαμερίσματά μου τὰ διάλεγα πάντοτε νὰ ἔχουν πρόσβαση σ' ἓνα ἔστω καὶ ὑποτυπῶδες κηπάκι, ὥστε οἱ γάτες μου νὰ μποροῦν νὰ μπανοβγαίνουν ἐλεύθερα, ὅποτε τὸ θελήσουν», μοῦ λέει σὰν νὰ εἶχε διαβάσει τὴ σκέψη μου, μὲ τὴ δροσερὴ, νεανικότατη φωνὴ τῆς καὶ τὸ γοητευτικὸ της χαμόγελο, ἂν καὶ περασμένα τὰ ὀγδόντα καὶ μὲ ὑπονομευμένη τὴν ὑγεία τῆς.

Στοὺς γύρω τοίχους εἶναι ἀναρτημένοι μικροὶ πίνακες μὲ τοπία, ἓνα γύψινο ἀνάγλυφο μὲ τὸ πρόσωπο τῆς ποιήτριας σὲ κατατομὴ, φιλοτεχνημένο ἀπὸ τὸν Μαλτέζο, μιὰ φωτογραφία τῆς μπέρας τῆς, ἓνας μεγάλος πίνακας τοῦ Ἀλεκτορίδη σὲ ὠσειδῆς σχῆμα ποῦ τὴν ἀπεικονίζει σὲ νηπιακὴ ἡλικία μὲ τὴ μπέρα τῆς, ἓνα σχέδιο μὲ μολύβι τοῦ ἀγίου Φραγκίσκου, φιλοτεχνημένο ἀπὸ τὴν ἴδια. Στὸν τοῖχο πρὸς ἀπὸ τὸ γραφεῖο τῆς ἓνα μεγάλο πανὸ μὲ καρφίτσωμένες στὴν ἐπιφάνειά του πολλὲς μικρὲς φωτογραφίες φίλων τῆς ποιητῶν ὅπως π.χ. τῆς Ὀλυμπίας Καράγιωργα, τῆς Ζωῆς Καρέλλι, τοῦ Δημήτρη Δούκαρη, τῆς Νανᾶς Ἡσαΐα, τῆς Τατιάνας Σταύρου, τοῦ Χριστόφορου Πίττα κ.ἄ., μιὰ λιθογραφία ποῦ φιλοτέχνησε ὁ Μαλάμος γιὰ τὸ ποίημά της «Τὸν ὄρθρον τὸν ἐρχόμενον», μιὰ φωτογραφία τοῦ Ρώσου Ἰννοκέντι Σμοκτουνόφσκι ὡς Ἄμλετ. Πάνω σ' ἓναν ξύλινο φοριαμὸ δύο εἰκόνες ποῦ τὶς κρατᾶει ἀπὸ τὴ γαγιά τῆς, ἡ μιὰ τῆς Βρεφοκρατούσας καὶ ἡ ἄλλη τοῦ ἀγίου Χαραλάμπους, μ' ἓνα καντηλάκι μπροστὰ τους. Σὲ μιὰ κομόντα ἡ χάλκινη προτομὴ τῆς, φτιαγμένη κὲ αὐτὴ ἀπὸ τὸν Μαλτέζο, μιὰ μικρὴ φωτογραφία τοῦ πατέρα τῆς, καὶ παντοῦ τριγύρω διάφορα μικροαντικείμενα νὰ θυμίζουν ἀγαπητὰ πρόσωπα καὶ σκόρπιες στιγμὲς μιᾶς ὀλόκληρης, πλούσιας σὲ ἐμπειρίες, ζωῆς. Κὲ ἀπὸ τ' ἀνοιχτὸ παράθυρο τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ποῦ σκάει ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς γειτονικὲς πολυκατοικίες νὰ

λούζει τὸ ντιβάνι πάνω στὸ ὄποιο, καθισμένη ἢ Μελισσάνθη, μᾶς παραχωρεῖ τὴ συνέντευξή της.

Ἀρχίζοντας τὴ συζήτησή μας, θὰ μπορούσατε νὰ μᾶς πείτε πῶς ἐπιλέξατε τὸ θαυμάσιο καὶ τόσο ποιητικὸ ψευδώνυμό σας;

Πρῶτα ἀπ' ὅλα θὰ ἤθελα μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ νὰ ἀπορρίψω τὴν ἄποψη πού, δὲν ξέρω πῶς, ἔχει ἐπικρατήσει ὅτι τάχα ἐμπνεύστηκα τὸ ψευδώνυμό μου ἀπὸ κάποιαν ὁμώνυμη ἡρώίδα ἢ ἀπὸ τὸ λυρικὸ δράμα τοῦ Κλώντ Ντεμπυσὺ «Pelléas et Mélisande». Μὰ ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸ ὄνομα Μελιζάντ κι ὄχι Μελισσάνθη, ὅπως κακῶς συνηθίστηκε νὰ μεταφράζεται. Τὸ ὄνομα Μελισσάνθη εἶναι ἄγνωστο στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ δὲν ὑπάρχει κανένα ἱστορικὸ πρόσωπο πού νὰ ὀνομάζεται ἔτσι. Εἶναι ἀποκλειστικὰ δική μου ἐπινόηση. Κάποτε πού σκεφτόμουνα ὅτι ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ φυτὰ θὰ πρέπει νὰ φέρουν ἄνθη, ἀναρωτήθηκα πῶς ἄραγε νὰ λεγόταν τὸ ἄνθος τοῦ μελισσόχορτου. Καὶ τότε μοῦ ἤρθε ἡ λέξη μελισσάνθη. Μ' ἄρεσε πολὺ καὶ σκέφτηκα νὰ τὴν υἰοθετήσω ὡς ψευδώνυμο. Πολὺ ἀργότερα ὁ Μᾶνος Χατζιδάκις ἔβγαλε τὸ δίσκο του «Ἡ ἐποχὴ τῆς Μελισσάνθης», χωρὶς ὅμως νὰ τὸ ἀντέγραψε κατ' ἀνάγκη ἀπὸ μένα οὔτε βέβαια νὰ συνέθεσε τὴ μουσικὴ του αὐτὴ γιὰ μένα, ὅπως νόμισαν πολλοί.

Θὰ θέλατε νὰ μᾶς μιλήσετε λίγο γιὰ τὰ παιδικὰ σας χρόνια;

Γεννήθηκα στὴν ὁδὸ Τσακάλωφ, σ' ἓνα δίπατο σπίτι μὲ κήπο, πού τώρα καὶ λίγα χρόνια ἔχει γίνεи πολυκατοικία. Λίγο ἀργότερα, κατοικήσαμε, μὲ τοὺς γονεῖς μου καὶ τὸν ἀδελφό μου, στὴν ὁδὸ Κριεζώτου. Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, στὸ ἴδιο οἶκημα στεγαζόταν τὸ Καλλιτεχνικὸ Ἀτελιέ, ὅπου συγκεντρώνονταν οἱ ζωγράφοι καὶ γλύπτες τῆς ἐποχῆς. Ἔχω τὸ πορτρέτο τῆς μητέρας μου μαζὶ μὲ τὸ δικό μου σὲ ἡλικία δύο ἐτῶν. Τὸ ζωγράφησε τότε ἓνας νέος ζωγράφος, πού λίγο μετὰ αὐτοκτόνησε. Τὸ ὄνομά του Ἀλεκτορίδης. Ὑστερα ἀπὸ δύο ἀκόμα μετοικήσεις, ἀκολούθησε ὁ χωρισμὸς τῶν γονιῶν μου καὶ τὰ χρόνια στὸν λαϊκὸ συνοικισμὸ τοῦ Νέου Κόσμου, στὸ σπίτι τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ πατέρα μου. Ὁ Νέος Κόσμος τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἦταν μιὰ καθυστερημένη περιοχή, ὅπου κατοικοῦσαν λαϊκοὶ ἄνθρωποι, μὲ τὴ ζεστασιά τους ἀλλὰ καὶ τὶς δεισιδαιμονίες τους. Στὰ ἑννέα μου χρόνια μὲ πῆρε κοντὰ τῆς ἢ μητέρα μου, πού εἶχε ξαναπαντρευτεῖ μ' ἓναν στρατιωτικὸ καὶ ζοῦσε στὸ Κολωνάκι. Ἔτσι βρέθηκα ἀπὸ μιὰ λαϊκὴ γειτονιὰ στὴν πιὸ ἀριστοκρατικὴ περιοχή τῆς Ἀθήνας. Ἐκεῖ ἄρχισε νὰ μὲ γοητεύει ὁ μεγαλοαστικὸς ἀλλὰ καὶ ἀλλοτριωτικὸς τρόπος ζωῆς, ὁ ὁποῖος σιγὰ-σιγὰ μὲ κατακτοῦσε, σὲ βαθμὸ πού στὰ ἑντεκά μου χρόνια μὲ εἶχε τελείως κερδίσει. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ κλείνει μ' ἓνα ὄνειρο πού ὑπῆρξε καθοριστικὸ γιὰ τὴ μετέπειτα στάση μου ὡς πρὸς τὴ ζωὴ. Ὅταν



Σὲ νηπιακὴ ἡλικία
μὲ τὸν ἀδερφό της Γιῶργο.

παραχωρήσεις, προκειμένου ν' ἀπολαύσω τὰ ἀγαθὰ του. Εἶναι συγκλονιστικὸ νὰ σκέφτεται κανεὶς ὅτι ἓνα κορίτσι ἑντεκά χρονῶν εἶχε ἐπιλέξει τὸν δύσκολο δρόμο τῆς ζωῆς. Τὰ χρόνια πού ἔζησα στὸν Νέο Κόσμο, ἂν καὶ στερημένα χρόνια, τὰ νοσταλγῶ πάντοτε. Θεωρῶ προνόμιο τὸ ὅτι ἔζησα σὲ μιὰ λαϊκὴ γειτονιὰ, γιατί ἔτσι μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἔχω ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὶς παραδόσεις τοῦ λαϊκοῦ κόσμου καὶ μὲ ἀνθρώπους πού ζοῦσαν ἀπροσποίητα.

Πῶς καὶ πότε ἐκδηλώθηκε σὲ σᾶς ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκφρασθεῖτε μέσα ἀπὸ τὴν ποίηση, καὶ ποιὰ εἶναι τὰ γεγονότα πού σημάδεψαν τὴν ποιητικὴ σας πορεία καὶ δημιουργία;

Ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας σχολικὰ μου χρόνια, ὁ ἔμμετρος λόγος ἄσκησε τὴ γοητεία του στὸν ψυχικό μου κόσμο. Συνήθιζα ν' ἀπομνημονεύω ὅλα τὰ ποιήματα ἀπ' τὸ ἀναγνωστικὸ μου ἢ



Σε ηλικία δέκα ἐτῶν μετὴν τῆς μητέρας της καὶ τὸν πατριό της συνταγματάρχη Γ. Παπασπυρίδη.

ὄπου ἄλλοῦ τὰ συναντοῦσα. Ἡ ψυχικὴ ἀνάταση ποὺ δοκίμαζα ἦταν κάτι τὸ ἀπερίγραπτο. Αὐτὸ θὰ πεῖ προδιάθεση. Ἡ προδιάθεση κατευθύνει τὴν ὅποια ἐπιλογή μας. Αὐτὴ ὁδήγησε καὶ τὰ δικὰ μου βήματα στὸ δρόμο τῆς ποίησης. Μετὶς τῶν πρώτων ἐφηβικῶν μου ἀνησυχιῶν, ἄρχισαν καὶ οἱ δοκιμῆς μου πάνω στὰ πρότυπα τοῦ καιροῦ μου, τὴν παραδοσιακὴ δηλαδὴ ποίηση. Οἱ παρακάτω ἀνέκδοτοι στίχοι ποὺ τοὺς ἔγραψα σὲ σανατόριο τῆς Ἑλβετίας εἶναι ἀπὸ τὰ λίγα δείγματά μου ἐκείνης τῆς ἐποχῆς:

*Μαζὶ μου κλαίει ὁ οὐρανὸς
κι ἡ πλάση ὅλη κλαίει
κι ὄπου κι ἂν ρίξω τὴ ματιὰ
παντοῦ τὸ δάκρυ ρέει.
Ρέει τὸ δάκρυ τῆς βροχῆς
μὲ τὸ δικό μου ἀντάμα.
Ζητᾷ ἡ ψυχὴ παρηγοριὰ
μὰ ὄλοῦθε βρίσκει κλάμα.*

Ἀργότερα, τὸ 1930, ἐξέδωσα τὸ πρῶτο μου ποιητικὸ βιβλίο *Φωνὲς ἐντόμου*, χωρὶς σημαντικὸ προχώρημα, καὶ τὸν ἀμέσως ἐπόμενο χρόνο, τὸ 1931, κυκλοφόρησα τὴν λιθογραφημένη συλλογὴ *Προφητείες*. Ὁ στίχος ἦταν παραδοσιακός, ἀλλὰ τὰ θέματα καὶ ὁ προβληματισμὸς καινούργια. Οἱ *Προφητείες* ἦταν ἓνα ἄλμα στὴν πορεία μου. Ὡς τὸ τέλος τοῦ 1932, ὁ ἡμερήσιος καὶ ὁ περιοδικὸς τύπος κράτησε στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς ἐπικαιρότητας τὴν ἐμφάνισή τῆς νέας ποιήτριας. Ὁ ἴδιος ὁ τότε πρωθυπουργὸς Ἐλευθέριος Βενιζέλος μετὶ πρόσεξε καὶ ἐνδιαφέρθηκε γιὰ μένα. Ἡ μαρτυρία του βρίσκεται δημοσιευμένη στὸ περιοδικὸ *Ἔργασία* τῆς 27ης Φεβρουαρίου 1932. Ἀκολούθησαν οἱ συλλογῆς *Φλεγόμενη βιάτος*, τὸ 1935, καὶ *Ὁ γυρισμὸς τοῦ ἀσώτου*, τὸ 1936. Ἡ Τατιάνα Σταύρου ἐπισήμηνε: «Μὲ τὴν Μελισσάνθη τελειώνει ἡ θηλυκὴ περίοδος τῆς γυναικειᾶς ποίησης κι ἀρχίζει μιὰ ἄλλη» (περιοδικὸ *Ἑλληνίς*, 1937). Ἐπίσης ὁ καθηγητὴς Κώστας Στεργιόπουλος ἔκανε τούτῃ τὴν ἀποτίμησιν τοῦ ἔργου μου: «Ἡ Μελισσάνθη πρώτη ἔθιξε θέματα ὑπαρξιακά. Χρονολογικὰ τῆς ἀνήκει τὸ προβάδισμα» (περιοδικὸ *Ἐποχές*, 1966, τχ 33). Ἄν ὑπογραμμίζω τὶς ἀποτιμήσεις αὐτὲς εἶναι γιὰτὶ βοηθοῦν σὲ μιὰ σωστὴ γραμματολογικὴ μου τοποθέτησιν, ποὺ ὡς τώρα δὲν ἔχει γίνει. Ἀντίθετα, ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη μερίδα τῆς κριτικῆς ἔχουν δημιουργηθεῖ κάποιες προκαταλήψεις.

Ἄς μιλήσουμε γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ἐργάζεστε συνήθως, ἂν βέβαια ὑπάρχει κάποιος συγκεκριμένος τρόπος. Πῶς ξεκινᾶτε ἓνα ποίημά σας, πῶς γράφετε γενικὰ τὴν ποίησή σας;

Νὰ σᾶς πῶς. Σ' ἓνα ποίημά μου ἀναφέρονται τοῦτοι οἱ στίχοι: *Κάποτε ἡ πόρτα ἀνοίγεται ἀπὸ μόνη της/ μ' ἓναν τρόπο μυστικὸ ποὺ δὲν θὰ τὸν μάθω ποτέ*. Οἱ στίχοι αὐτοὶ ἀποτελοῦν

νύξη για τις υπερβατικές εμπειρίες, όμως το ίδιο ισχύει σε μένα και για την ποίηση. Δεν είμαι από τους ποιητές που μπορούν να γράφουν κατά παραγγελία ή που γράφουν προγραμματισμένα, όπως έγραφε ως ποίημε ο Κωστής Παλαμιάς, κάθε μέρα κι από ένα ποίημα. Έγώ περιμένω να μ' επισκεφτεί το ποίημα. Αυτό μαρτυρούν άλλωστε οι χρονικές αποστάσεις ανάμεσα στα βιβλία μου. Όταν συμβαίνει ύστερα από καιρό να μ' επισκεφτεί ένα ποίημα, είναι ένα καλό σημάδι ότι θα ακολουθήσουν και άλλα. Καί, πράγματι, ανοίγεται μιὰ καινούργια περίοδος. Τώρα, είναι μερικά χρόνια που δεν μ' έχει επισκεφτεί κανένα ποίημα και δεν ξέρω τί θα συμβεί στο μέλλον. Δεν θέλω καθόλου, μα καθόλου, ν' αποκλείσω ένα τέτοιο ένδεχομένο. Πάντως σε μένα υπάρχουν δύο τρόποι που γεννιέται ένα ποίημα. Είναι φορές που κάτι άοριστο μέσα μου μου επιβάλλει να πάρω την πένα και να καθίσω να γράψω. Ψάχνοντας από δω, ψάχνοντας από κει, ανακαλύπτω το ποίημα. Είναι σαν να μου αποκαλύπτεται. Είναι όμως φορές που ένα ποίημα προετοιμάζεται από καιρό. Άς ποίημε, περπατάω στο δρόμο κι αισθάνομαι πως κάτι κυφορείται μέσα μου. Και μπορεί να περάσουν μέρες ώσπου να διαμορφωθεί τελειωτικά το ποίημα. Ή, λοιπόν, αυτό θα έρθει έτσι απότομα και θα με βάλει κάτω, ή θα κυφορηθεί. Αυτό οι δύο τρόποι λειτουργούν σε μένα.

Πώς αξιολογείτε τη θέση σας στην κοινωνία ως γυναίκα εν γενει και ως λογοτέχνηδα ειδικότερα;

Από πολὺ νεαρή ηλικία εἶχα κατατοπιστεῖ στὰ ζητήματα τοῦ γυναικείου κινήματος. Θὰ ἤμouνα γύρω στὰ δεκαπέντε μου χρόνια - ὄχι πάντως μεγαλύτερη. Εἶχα ἤδη διαβάσει Ντοστογιέβσκι, Ίψεν, Νίτσε. Διάβαζα ἀπὸ νωρὶς σοβαρὴ λογοτεχνία. Σ' ἐκείνη, λοιπόν, τὴν ἡλικία, μὲ πῆγαινε ἡ μητέρα μου στὸ Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων, ὅπου διδασκόμουν κλασικὸ μπαλέτο καὶ ἑλληνικοὺς χορούς. Ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἦταν πὸν πρέπει νὰ εἶχε ἐκδώσει ἡ Καλλιρρόη Παρρὲν τὸ βιβλίο της *Τὰ ταξίδια μου στὴ Σουηδία*. Τὸ βιβλίο αὐτό, σημαδιακὸ γιὰ τὸ φεμινιστικὸ κίνημα στὴν Ἑλλάδα, ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ βιβλία πὸν μὲ εἶχαν βαθύτατα ἐντυπωσιάσει. Ἡ Παρρὲν μιλοῦσε φυσικὰ γιὰ τὴν κερδισμένη ἀνεξαρτησία τῆς Σουηδῆς, κατάσταση πὸν ἦταν ἄγνωστη γιὰ τὴν Ἑλληνίδα τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Στὸ Λύκειο τῶν Ἑλληνίδων δίνονταν καὶ ὀρισμένες διαλέξεις γιὰ τὸ φεμινιστικὸ κίνημα, πὸν τὸ ἀποδεχόμουν μὲ ἐνθουσιασμό. Ὡστόσο, ποτὲ δὲν αἰσθάνθηκα μειονεκτικὰ ὡς γυναίκα. Ἴσως ἐπειδὴ αἰσθανόμουν ἰσότητα ὡς ἀνθρώπινο ὄν, ἰδίως ὅταν ἄρχισα νὰ γράφω. Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι στὴν ποίησή μου μιλάω πολλὲς φορές στὸ ἀρσενικὸ πρόσωπο.



Στὸ δάσος τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς σὲ ἡλικία 13 ἐτῶν.

ποῖος ἄρρενας συνάδελφος.

Τοῦτο συνέβαλε, ὅταν πρωτοπαρουσιάστηκα, στὴ φήμη ὅτι πίσω ἀπὸ τὸ νεόφερτο ψευδώνυμο Μελισσάνθη κρυβόταν κά-

Μήπως ὁμως αὐτὸ νὰ σῆμαινε καὶ μιὰν ἀνδρική στάση σας στὴ ζωή;

Τώρα πὸν τὸ σκέπτομαι δὲν ἀποκλείεται. Μόνον πὸν δὲν γινόταν ἠθελημένα καὶ συνειδητά, ὅπως σὲ κάποιες νεότερες ποιήτριες σήμερα.

Ἡ γυναικεία ταυτότητά σας δὲν ἐμπόδισε τὴν ποιητικὴ σας σταδιοδρομία;

Δὲν μπορῶ νὰ πῶ ὅτι τὴν ἐμπόδισε, ἢ καὶ τὸ ἀντίθετο. Γιατὶ εἶναι γεγονός ὅτι ὑπάρχει μιὰ διαφορετικὴ μεταχείριση τῶν γυναικῶν, καὶ στὸ χῶρο τῶν γραμμάτων, σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄντρες. Ὅταν πέρουσι, ἄς ποίημε, ἔγινε ἀπὸ τὴν τηλεόραση μιὰ ἐκπομπὴ γιὰ τὴ γενιὰ τοῦ '30, ἀναφέρθηκαν μόνον τὰ ὀνόματα ἀντρῶν. Κανένας δὲν διανοεῖται, ὡς τώρα, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τὴ γενιὰ τοῦ '30, νὰ ἀναφέρει ἐὰν ὑπῆρξαν διόλου γυναῖκες καὶ ποιῆς μπορεῖ νὰ ἦταν αὐτές. Ὅμως κι ἐγὼ ἀνῆκα σ' αὐτὴ τὴ γενιὰ τοῦ '30. Μάλιστα ὁ Νικηφόρος Βρεττάκος στὸ *Ἀφιέρωμα* πὸν μοῦ ἔγινε ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο γιὰ τὰ ὀγδοντάχρονά μου ἔχει δώσει τὴν ἐξῆς μαρτυρία: «Ἡ παρουσία τῆς Μελισσάνθης ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς πρώτες λάμψεις τῆς

γενιάς τοῦ '30». Ἄλλωστε καὶ οἱ ἴδιες οἱ γυναῖκες προωθοῦν περισσότερο ἕναν ἄντρα Ἰησῆ ἢ ὄχι ἀξίας ἀπὸ μιὰ γυναῖκα. Σπεύδουν νὰ τὸν προβάλουν ὑπέρμετρα, μ' ἕνα εἶδος ὑστερίας, ἐνῶ, ὅταν πρόκειται γιὰ μιὰ γυναῖκα, δὲν προθυμοποιοῦνται τὸ ἴδιο. Τὸ διαπιστώνουμε αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὰ γυναικεῖα περιοδικά. Ὅντως ὑπάρχει διαφορετικὴ μεταχείριση τῶν γυναικῶν.

Θὰ θέλαμε νὰ μᾶς πεῖτε στὴν ὅλη πορεία σας ποιοὶ ποιητὲς καὶ γενικότερα λογοτέχνες, εἴτε Ἕλληνες εἴτε ξένοι, ἐπηρέασαν τὴν ποιητικὴ σας δημιουργία καὶ τὴν ἐν γένει προσφορά σας στὰ γράμματα. Ποιὰ ὑπῆρξαν τὰ ἀκούσματα καὶ τὰ ἀναγνώσματα σας τόσο ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ξένη λογοτεχνία;

Νομιζῶ πὼς δὲν ὑπερβάλλω ἂν πῶ ὅτι εἶχα ἕναν ἐντελῶς προσωπικὸ καὶ ἰδιαίτερο δρόμο. Διάβασα πάρα πολλὴ ποίηση ἀπὸ νωρὶς καὶ ἀγάπησα πάρα πολλοὺς ποιητὲς, δικούς μας καὶ ξένους, πολὺ διαφορετικούς ἀπὸ μένα. Ἴσως καὶ νὰ ὑπάρχει, ἐδῶ κι ἐκεῖ, κάποιος ἀπόηχος, πολὺ ἀπόμακρος, ποὺ δὲν γίνεται νὰ τὸν ἀναγνωρίσω. Στὴν *Ἐποχὴ τοῦ ὕπνου καὶ τῆς ἀγρύπνιας* π.χ. ἀπὸ τὸν Ρίλκε. Ἴσως στὸν τρόπο ἔκφρασης καὶ πάντως ὄχι στὸν προβληματισμό μου. Στὴν πρώτη μου ποίηση ὑπάρχει ἡ ὑπακοὴ στοὺς αὐστηροὺς μετρικοὺς κανόνες τῆς παραδοσιακῆς ποίησης, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ διδάχτηκα τὴν πειθαρχία τοῦ λόγου στὴ μορφὴ τοῦ σονέτου, τοῦ τριολέτου, τῆς μπαλάντας. Ὅμως τὰ θεμάτά μου ἦταν ἄλλης ὑφῆς. Οἱ στόχοι μου ἦταν διαφορετικοί. Ἐφερνα ἕνα δικό μου ποιητικὸ μήνυμα. Ὡστόσο, ἐκεῖνο ποὺ ὑπερτονίστηκε γιὰ τὴν ποίησή μου ἦταν κυρίως τὸ θρησκευτικὸ στοιχεῖο, γεγονός ποὺ ὀδήγησε σὲ ὀρισμένες προκαταλήψεις ἀπὸ μερίδα τῆς κριτικῆς. Ἴσως σ' αὐτὸ νὰ συνέβαλε τὸ γεγονός ὅτι ὄροι ὅπως «ὑπαρξιακὴ φιλοσοφία», «χριστιανικὸς ὑπαρξισμὸς» κτλ. ἦταν ἄγνωστοι τὸν καιρὸ ἐκεῖνο στὴν Ἑλλάδα. Φυσικὰ κι ἐγώ, ὅπως ὅλοι, ἤμουν ἀμύητη στὸ θέμα «ὑπαρξισμὸς». Ὁ Γιώργος Σαραντάρης μεταφύτευε πρῶτος στὴ χώρα μας τοὺς σχετικοὺς ὄρους ποὺ μεταπολεμικὰ ἔγιναν κοινὸς τόπος. Ἀπὸ τότε βρῆκα κι ἐγώ, ὅπως τὸ ἔχω δηλώσει κι ἄλλοῦ, τὴ γενεαλογία μου. Ἀπὸ τότε ἄρχισε καὶ ἡ ὑπαρξιακὴ μου τοποθέτηση ἀπὸ τὴν κριτικὴ.

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτή, θὰ θέλατε νὰ μᾶς μιλήσετε ἐκτενέστερα γιὰ τὴ θρησκευτικὴτητα ποὺ εἶναι διάχνη στὸ ἔργο σας;

Ἡ μεταφυσικὴ διάσταση τῆς ποίησής μου σίγουρα πηγάζει ἀπὸ τὴ χριστιανικὴ μεταφυσικὴ, ὅπως τὴ συναντᾶμε στὰ Εὐαγγέλια. Ἦμουν τεσσάρων χρόνων ὅταν οἱ γονεῖς μου χώρισαν. Γιὰ νὰ ἔχουμε, ἐγὼ καὶ ὁ ἀδελφός μου, καλύτερη ἐπίβλεψη, ὁ πατέρας μου σκέφτηκε νὰ συγκατοικήσουμε μὲ τὴν οἰκογένεια ἑνὸς ἀδελφοῦ του στὸν Νέο Κόσμο. Ὁ θεῖος μου αὐτὸς ἦταν εὐαγγελιστὴς στὸ δόγμα. Τὸν θυμᾶμαι πάντοτε μὲ τὴ Βίβλο ἀνοιχτὴ στὰ χέρια, ἀφοῦ ὅλοι οἱ εὐαγγελιστὲς διακατέχονται, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τὴ Βίβλο. Ἦταν δερματόδετη καὶ τὰ φύλλα τῆς ἦταν στὴν ἄκρη τους ἐπιχρυσωμένα. Τὴ θυμᾶμαι πάντοτε μὲ ἰδιαίτερη συγκίνηση, γιὰ αὐτὴ ὑπῆρξε ὁ ἰσχυρότερος ψυχικὸς μου διεγέρτης.

Θὰ πρέπει συνεπῶς ἡ Βίβλος νὰ προκαθόρισε ὀλόκληρη τὴν ποίησή σας καὶ τὴ στάση σας ἀπέναντι στὴ ζωὴ περισσότερο ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο.

Ὅπως δὴποτε. Ἦδη ἀπὸ τότε εἶχα ὄνειρα ποὺ σήμερα τὰ θεωρῶ ἀρχετυπικῆς μορφῆς, ἀνάλογα μὲ αὐτὰ ποὺ ἀναφέρει ὁ Γιούνγκ. Ὅνειρα ἐσχατολογικά, δηλαδὴ μὲ κεντρικὸ θέμα τὴ Δευτέρα Παρουσία, τὶς ἔσχατες ἡμέρες τῆς κρίσεως ποὺ ἀναφέρονται στὰ Εὐαγγέλια καὶ στὴν *Ἀποκάλυψη* τοῦ Ἰωάννου. Σάλπιγγες ἀγγελικῆς ἠχοῦσαν κι ὅλοι βγαίναμε ἀπὸ τὰ σπίτια μας γιὰ νὰ κριθοῦμε. Στὸν οὐρανὸ ἦταν γραμμένες μὲ πύρινα γράμματα οἱ λέξεις: «Δευτέρα Παρουσία». Θυμᾶμαι τὴν ψυχικὴ ἀγαλλίαση, ὅταν διέκρινα τὸν ἑαυτό μου στὴν παράταξη τῶν «δικαίων». Ὑπῆρχαν κι ἄλλες παραλλαγές στὸ θέμα αὐτό. Ὁ θεῖος μου δὲν καθόταν στὸ τραπέζι νὰ φᾶμε, ἐὰν προηγουμένως δὲν μᾶς διάβαζε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ Βίβλο. Φυσικὰ ἀπ' αὐτὸν εἶχα πρωτακούσει ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴ Δευτέρα Παρουσία, ὅτι δηλαδὴ θὰ κριθοῦμε οἱ πάντες γιὰ ὀλόκληρη τὴ ζωὴ μας καὶ ὅτι θὰ εἶναι τρομερὴ ἡ στιγμὴ ἐκεῖνη.

Ἐσεῖς ὅμως εἴστε ὀρθόδοξη στὸ δόγμα, δὲν εἶναι ἔτσι;

Ναί, βέβαια, ὅπως ἄλλωστε ἦταν καὶ οἱ γονεῖς μου καὶ ἡ θεία μου, ἡ γυναῖκα δηλαδὴ τοῦ θεοῦ μου. Ἡ θεία μου αὐτὴ ἐκκλησιαζόταν συχνότατα, καὶ μαζί μ' αὐτὴν ἐγὼ καὶ ὁ ἀδελφός

μου. Θυμάμαι πώς πέρασα όλα μου τὰ παιδικὰ χρόνια στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα τοῦ Νέου Κόσμου, ὅπου μεγάλωσα. Ὡς τὴν ἡλικία τῶν ἑννέα ἐτῶν, ὁπότε μὲ πῆρε ἡ μητέρα μου, παντρεμένη ξανά, κοντὰ τῆς στὸ Κολωνάκι, παρακολουθοῦσα μὲ τὴ θεία μου ὅλες τὶς λειτουργίες, ἀκόμα καὶ τὴν ἀκολουθία τῶν Δώδεκα Εὐαγγελίων ὡς τὸ τέλος. Τὸ ἀναφέρω αὐτὸ ἐπειδὴ τόσο ἡ Βίβλος ὅσο καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀκούσματα συνέβαλαν καὶ στὴ γλωσσικὴ μου διαμόρφωση.

Τί ἄλλο νομίζετε πὼς ἄφησε τὰ ἴχνη του στὸν ψυχισμό σας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὸν Νέο Κόσμο;

Ἐκεῖνα τὰ χρόνια στὸν Νέο Κόσμο, ποὺ ἦταν ἕνας λαϊκὸς συνοικισμὸς, οἱ κουβέντες γύρω ἀπὸ τὰ στοιχεῖα καὶ τὶς νεράιδες ἦταν κάτι τὸ καθημερινό, κάτι ποὺ τὸ ζούσαμε. Ἡ Ἐκκλησία, λοιπόν, μὲ τὴ Δευτέρα Παρουσία καὶ οἱ θρύλοι καὶ ἡ ζωντανὴ ὡς τότε παράδοση τοῦ κόσμου τῶν στοιχειῶν ἦταν κάτι ποὺ πέρασε στὴν πρώτη μου ποίηση.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῆς Βίβλου καὶ τὶς λαϊκὲς ἀφηγήσεις γύρω ἀπὸ τὰ ξωτικά, ὑπάρχει κάτι ἄλλο ποὺ νομίζετε πὼς σας ἐπηρέασε ὡς ἄτομο;



Σὲ φωτογραφία τοῦ 1939.

Ἡ πρώτη ἀγάπη μου γιὰ τὸ διάβασμα, σωστὴ ἀναγνωστικὴ βουλμία, ποὺ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πρώτημ ἐνημέρωσή μου στὴν ἑλληνικὴ καὶ ξένη λογοτεχνία. Παράλληλα, οἱ πιὸ τολμηρὲς ἐξερευνήσεις μου στοὺς χώρους τοῦ ἀποκρυφισμοῦ, τοῦ ἐσωτερισμοῦ, τῆς Ἀνατολικῆς Σκέψης, τὰ πιὸ ἐτερόκλητα διαβάσματα εἶχαν ὁπωσδήποτε καὶ αὐτὰ τὸ λόγο τους. Ἐνῶ βλέπω σὰν σταθμοὺς τὰ περάσματά μου ἀπὸ τὸν Ντοστογιέβσκι, τὴν Ἀνατολικὴ Φιλοσοφία καὶ τὴν ψυχολογία τοῦ Γιούνγκ. Ἰδίως ὅμως ὁ Γιούνγκ καὶ ἡ θεωρία του γιὰ τὰ ἀρχέτυπα εἶναι ἐκεῖνο ποὺ μὲ ἐπηρέασε βαθύτερα τὰ τελευταῖα εἴκοσι ἢ ἴσως καὶ περισσότερα χρόνια – δὲν θυμάμαι ἀκριβῶς πότε ἄρχισα νὰ διαβάζω ψυχολογία. Ἐγὼ τὰ ἀρχέτυπα τὰ ταυτίζω μὲ τὶς Ἰδέες ποὺ ἀναφέρει ὁ Πλάτων. Πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα, μόνο ποὺ ὁ Γιούνγκ τὰ τοποθετεῖ στὸ «ὀμαδικὸ ἀσυνείδητο». Ἀφότου διάβασα Γιούνγκ, ἄρχισα νὰ βλέπω τὰ πάντα μέσα ἀπὸ μιὰ καινούργια ὀπτική. Αὐτὴ ἴσως νὰ εἶναι ἡ τελευταία ἐπιρροὴ ποὺ δέχτηκα. Θυμάμαι πὼς προτοῦ νὰ διαβάσω τὸν Γιούνγκ εἶχα ἤδη δημοσιεύσει τὴ συλλογὴ μου *Ἡ ἐποχὴ τοῦ ὕπνου καὶ τῆς ἀγρύπνιας*.

Ὑστερα εἶχε μεσολαβήσει ἕνα μεγάλο διάστημα ποὺ δὲν ἔγραφα.

Εἶχε ἀρχίσει νὰ μὲ τρώει ἡ ἀμφιβολία γιὰ τὸ ἂν ἡ ποίησή μου ἀνταποκρινόταν στὰ αἰτήματα τῆς ἐποχῆς καὶ ἐπομένως τὸ ἂν εἶχε νόημα νὰ ἐξακολουθίσω νὰ γράφω. Μοῦ ἦρθε, λοιπόν, ἡ ιδέα νὰ ἐρευνήσω ἂν ὑπῆρχαν ἀρχέτυπα στὴν ποίησή μου. Ὡντως ὑπῆρχαν.

Πολὸν ἐνδιαφέρον αὐτό.

Αναθάρρησα. Γιατὶ ἀπ' αὐτὸ συνάγεται ὅτι ἡ ποίησή μου βγαίνει ἀπὸ ἕνα κέντρο ὑπερπροσωπικὸ ὅπου δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἠθελημένο, τὸ προμελετημένο, καὶ ἐπομένως ὅτι ἔχει λόγο ὑπάρξεως. Ἐπίσης ὅτι μπορῶ νὰ συλλαμβάνω καὶ νὰ μεταδίδω κάποια μηνύματα διαχρονικά, μιὰ προφητεία ἢ κι ἕνα ἀπλὸ προμήνυμα. Πρόσεξα μάλιστα πὼς ἀκόμα καὶ στ' ἀδημοσίευτα πρωτόλειά μου ὑπῆρχαν νύξεις γιὰ καταστάσεις καὶ γεγονότα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ μοῦ συμβοῦν σὲ ἀνυποψίαστο χρόνο. Ἄλλωστε, ἡ δεύτερη ποιητικὴ μου συλλογὴ τιτλοφορεῖται *Προφητείες*, κι ὅλοι ἀναρωτιόντουσαν τότε γιατί νὰ ἔχω διαλέξει αὐτὸ τὸν τίτλο. Ὅλα αὐτὰ τὰ προμηνύματα στὴν ποίησή μου ἀφοροῦν ὄχι μόνο ἐμένα προσωπικά ἀλλὰ καὶ τὸν ἄνθρωπο ἐν γένει μέσα στὰ κοινωνικά του πλαίσια. Τοῦτο μ' ἔκανε ν' ἀποκτήσω ἐμπιστοσύνη στὶς διαισθήσεις μου καὶ σὲ ὅ,τι διατρανῶνω μὲ τὴν ποίησή μου. Κι ἀκόμα νὰ εἶμαι αἰσιόδοξη γιὰ τὸ μέλλον

τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ διαπιστώνω ὅτι μέσα κι ἀπὸ τὰ πιδ ζοφερὰ ποιήματά μου βγαίνει κάποιο αἰσιόδοξο μήνυμα.

Μὲ τὴ Βίβλο διατηρήσατε πάντοτε τὴ σχέση πού εἶχατε μικρή; Ἀνατρέχετε πάντοτε στὴ Βίβλο, τὴ διαβάξετε συχνά;

Συνήθως ἔχω πλάι στὸ κρεβάτι μου τὴν *Καينὴ* καὶ τὴν *Παλαιὰ Διαθήκη*. Σὲ στιγμὲς μάλιστα δοκιμασίας μου, ὅταν εἶμαι ἄρρωστη καὶ ὑποφέρω, ἀνοίγω στὴν τύχη τὴ Βίβλο γιὰ νὰ πάρω κάποιο μήνυμα. Μετὰ λέω μιὰ προσευχή. Κάτι μὲ ὀδήγησε σὲ στιγμὲς μεγάλης δοκιμασίας νὰ λέω προσευχές, ὄχι ὅμως προσωπικοῦ χαρακτήρα. Τὸ αἴτημά μας δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι προσωπικό. Μέσα μου τὸ θεωρῶ λιγάκι σὰν βλασφημία νὰ ζητάει κανεὶς κάτι γιὰ τὸν ἑαυτό του. Τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ ζητάει κανεὶς εἶναι δύναμη γιὰ νὰ ἀντεπεξέλθει στὶς δοκιμασίες τῆς ζωῆς. Γιατὶ σκέφτομαι ὅτι δὲν γνωρίζουμε τί ἀληθινὰ μᾶς χρειάζεται σὲ κάθε περίσταση τῆς ζωῆς. Ὅταν ὅμως αἰσθάνομαι πολὺ ἀδύναμη, μπαίνω στὸν πειρασμὸ νὰ μιλήσω στὴν προσευχή μου προσωπικά. Ἀμέσως ὅμως συνέρχομαι καὶ προσεύχομαι, ζητώντας γενικὰ βοήθεια γιὰ ὅλους τοὺς πάσχοντες ὅπως ἐγώ, ἅς ποῦμε «Κύριε ἡμῶν, ἐλέησόν μας», ἀντὶ τοῦ «Κύριε ἡμῶν, ἐλέησόν με».

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ, θὰ ἤθελα νὰ μᾶς πείτε πῶς ἀκριβῶς κάνατε τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν καθαρὰ ἀτομικὸ ὑπαρξιακὸ προβληματισμὸ στὸν συλλογικὸ πού διαπιστώνουμε στὴν ποίησή σας.

Νομίζω ὅτι τὸ προσωπικὸ καὶ τὸ συλλογικὸ εἶναι ἔννοιες ἀλληλένδετες σὲ μένα. Δὲν μπορῶ νὰ τὶς ἀντιδιαστέλω.

Δὲν μπορεῖτε νὰ καθορίσετε κάποια στιγμή πού ἐγινε αὐτὴ ἡ μετάβαση μέσα σας;

Θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει τὸ πέρασμα, ἀκόμα κι ὅταν δὲν εἶναι ἐμφανές. Εἶναι νομίζω ἐμφανές στὸ Ἰωαννὰ καὶ Ὁραματισμὸς, πού ἐκδόθηκε τὸ 1939. Ἡ συλλογὴ αὐτὴ εἶναι γραμμὴν σὲ γενικὸ τόνο, ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ στίχος της εἶναι παραδοσιακὸς καὶ τὸ ὕφος της πολὺ ἐμφαντικό, πού δὲν μ' ἀρέσει σήμερα. Ἐκεῖ μέσα ὑπάρχει τὸ προμήνυμα τοῦ πολέμου πού ἐρχόταν, ἂν καὶ τὸ βιβλίον κυκλοφόρησε λίγους μῆνες πρὶν καὶ εἶχε γραφεῖ ἄλλον ἓνα χρόνον παλαιότερα.

Μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε πῶς ὑπῆρξαν μεγάλα γεγονότα, εἴτε προσωπικὰ εἴτε κοινωνικά, πού καθόρισαν τὴ ζωὴ σας; Στιγμὲς πού γιὰ σᾶς ὑπῆρξαν σημαντικὲς καὶ καθόρισαν τὴν πορεία σας;

Ναί, βέβαια: οἱ οἰκογενειακὲς περιπέτειες τῆς παιδικῆς ἡλικίας, οἱ βαριεὲς ἀρρώστιες καὶ οἱ θάνατοι, οἱ ὑπερβατικὲς ἐμπειρίες καὶ οἱ πνευματικοὶ δεσμοί, ὁ Παγκόσμιος πόλεμος καὶ οἱ κοινωνικὲς ἀναστατώσεις τοῦ αἵωνα, οἱ ἐθνικὲς μας περιπέτειες καὶ δοκιμασίες. Ὅλα ἀλληλένδετα μὲ τὴν προσωπικὴ Μοίρα. Δὲν μπόρεσα ποτὲ νὰ ξεχωρίσω τὰ προσωπικὰ συμβάντα ἀπὸ τὰ συλλογικά. Ὅπως ὅταν προσεύχομαι, ἔτσι κι ὅταν γράφω, ὑπερβαίνω τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο. Μόνο πού στὴν ποίησή μου τὸ ἐπικαιρικὸ – προσωπικὸ ἢ συλλογικὸ – προβάλλει στὴ διαχρονικότητά του. Ἐνα ἔργο τέχνης, νομίζω, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι βιώσιμο χωρὶς διαχρονικότητα. Ἐνα ποίημά μου πού δὲν ἐμπεριέχει τὴ διαχρονικότητα τὸ θεωρῶ ἀνάξιο λόγου. Ἐχω γράψει ἓνα ποίημα γιὰ τὸν γάτο μου Ἀκενάτον. Ὁ γάτος ἀνάγεται σὲ σύμβολο, πού μιλάει γιὰ τὴν ἐποχὴ μας, γιὰ τὸν κίνδυνον τῆς ἀλλοτριώσεως μέσα στὸν σύγχρονον κόσμον, γιὰ τὴν ἀλλοτριώση πού ἀφορᾷ γενικὰ τὸν ἄνθρωπον. Τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο νομίζω πῶς ξεπερνιέται στὴν ποίησή μου, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδιώκω. Τοῦτο γίνεται αὐτομάτως, γιατί εἶναι αἴτημα μέσα μου.

Τελειώνοντας, θὰ θέλατε νὰ μᾶς πείτε τί εἶναι γιὰ σᾶς ποίηση καὶ τί ἓνας ποιητής;

Τὸ ποιητικὸ βίωμα εἶναι μιὰ ιδιαίτερη προσωπικὴ σχέση κι ἓνα ιδιαίτερον προσωπικὸ βλέμμα πάνω στὰ πράγματα τῆς ζωῆς. Ποιητὴς εἶναι ὅποιος ἔχει τὸ ποιητικὸ βίωμα, εἴτε τὸ καταγράφει εἴτε ὄχι.

Αὐγούστος 1989

Χρονολόγιο

1907 Ἡ Μελισσάνθη, φιλολογικὸ ψευδώνυμον τῆς Ἡβῆς Κούγια-Σκανδαλάκη, γεννιέται

στις 26 Μαρτίου, σύμφωνα με τὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο, ἢ στις 7 Ἀπριλίου, σύμφωνα με τὸ νέο, στὴν Ἀθήνα, στὴν ὁδὸ Τσακάλωφ. Ὁ πατέρας τῆς Δημήτρης Κούγιας εἶχε γεννηθεῖ στὰ Περιοβόλια Ἀρκαδίας καὶ ἡ μητέρα τῆς Ρουμπίνη, τὸ γένος Μαρινοπούλου-Κομνηνοῦ, στὴν Τρίπολη, με καταγωγή ἀπὸ τὴν Ἄλωνίσταινα. Τὸ μοναδικὸ ἀδελφί της, ὁ Γιώργος, εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1902.

Πῆρε δίπλωμα γαλλικῆς φιλολογίας ἀπὸ τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο τῆς ὁδοῦ Σίνα, με καθηγητὴ τὸν φιλέλληνα Ὁκτάβιο Μερλιέ, πὺ πρῶτος τὴν ὥθησε στὴν ποίηση, καὶ δίπλωμα γερμανικῆς γλώσσας ἀπὸ τὴν παλαιὰ γερμανικὴ Abendschule τῆς Ἀθήνας. Ἐξάλλου, σπούδασε ἀγγλικά καὶ πιάνο με καθηγήτρια τὴ Χωραφᾶ, μητέρα τοῦ ἀρχιμουσικοῦ Δημήτρη Χωραφᾶ, καὶ μελέτησε τὴ φιλοσοφία.

Ἐργάστηκε κατὰ σύντομα διαστήματα ὡς δημοσιογράφος καὶ ὡς καθηγήτρια τῆς γαλλικῆς γλώσσας σὲ ἰδιωτικὲς σχολὲς καὶ νυκτερινὰ γυμνάσια.

1923 Προκειμένου νὰ προλάβει τὴν ἐξέλιξη μιᾶς προφυματικῆς κατάστασης πὺ διαμορφώθηκε ἀπὸ ἀδενόπαθεια, ἀναχωρεῖ τὸ φθινόπωρο, συνοδευόμενη ἀπὸ τὸν πατέρα της, γιὰ τὸ Νταβὸς τῆς Ἑλβετίας καὶ παραμένει ἕναν ὀλόκληρο χρόνο σὲ σανατόριο τῆς πόλης αὐτῆς.

1924 Πεθαίνει ὁ πολυγαπημένος της πατέρας Δημήτρης.

1930 Ἐμφανίζεται στὰ γράμματα με τὴν ποιητικὴ συλλογὴ *Φωνὲς ἐντόμου*, Ἀθήνα, Μάιος, τύποις Λ.Θ. Λαμπροπούλου, σ. 58, τὴν ὁποία ὑπογράφει με τὸ οἰκογενειακὸ της ὄνομα Ἴβη Κούγια καὶ τὸ ψευδώνυμό της σὲ παρένθεση. Ἡ συλλογὴ αὐτὴ περιλαμβάνει τὶς ἐνόητες: «Ὁδὸς Σταδίου», «Συναισθήματα», «Σύμβολα», «Ὁ δρόμος τοῦ γυρισμοῦ» καθὼς καὶ μεταφράσεις ἐπτὰ ποιημάτων τῶν Paul Verlaine, Théodore Banville καὶ Alb. Samain.

Ὡς τὸ 1932 φοιτᾶ στὴν προπολεμικὴ Δημοσιογραφικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, πὺ στεγαζόταν στὸ Μέγαρο τοῦ Μετοχικοῦ Ταμεῖου Στρατοῦ.

1931 Ἐπιβάλλεται στὸν κόσμο τῶν γραμμάτων με τὴ χειρόγραφη λιθογραφημένη ποιητικὴ της συλλογὴ *Προφητεῖες*, Ἀθήνα, σ. 118, στὴν ὁποία περιλαμβάνονται οἱ ἐνόητες: «Σονέττα», «Τριολέτα», «Κατοπτρισμοὶ» καὶ «Ψαλμοί». Ἡ συλλογὴ αὐτὴ, πὺ κυκλοφορεῖ με τὸ οἰκογενειακὸ της ὄνομα Ἴβη Κούγια καὶ τὸ ψευδώνυμό της σὲ παρένθεση, ἀποτελεῖ τὸ φιλολογικὸ γεγονός τῆς χρονιάς. Ἐπισύρει εὐρύτερα τὴν προσοχὴ διαφόρων προσωπικοτήτων τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, ἀκόμα καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ὁ ὁποῖος ἐνδιαφέρεται νὰ τῆς δοθεῖ ὑποτροφία γιὰ τὴ Γαλλία.

1932 Παντρεύεται τὸν δικηγόρο καὶ πολιτευτὴ Λακωνίας Ἰωάννη Ν. Σκανδαλάκη, συγγραφέα φιλοσοφικῶν πραγματειῶν (*Ὁ ὑπαρξισμός, Ἡ αἰσθητικὴ τοῦ ὑπαρξισμοῦ* κτλ.). Τὸ ζεῦγος δὲν ἀπέκτησε παιδιά.

1935 Με τὸ ψευδώνυμό της καὶ τὸ πλήρες ὄνομά της Ἴβη Κούγια-Σκανδαλάκη σὲ παρένθεση, ἐκδίδει τὴν ποιητικὴ της συλλογὴ *Φλεγόμενη βάτος*, Ἀθήνα, σ. 78, πὺν περιλαμβάνει τὶς ἐνόητες «Σονέττα», «Τριολέτα» καὶ «Τετράστιχα».

1936 Ὑπογράφοντας με μόνο τὸ ψευδώνυμό της γιὰ πρώτη φορὰ, ἐκδίδει σὲ πλακέτα τὸ *Γυρισμὸ τοῦ ἀσώτου*, γιὰ τὸν ὁποῖο παίρνει τὸν Ἀ΄ Ἑπαινο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

1938 Με τὸ πλήρες ὄνομά της Ἴβη Κούγια-Σκανδαλάκη καὶ τὸ ψευδώνυμό της σὲ παρένθεση, ἐκδίδει με δικὸ της πρόλογο τὸ ποιητικὸ της ἔργο *Ὁ γυρισμὸς τοῦ ἀσώτου*, Ἀθήνα, πὺν περιλαμβάνει τὶς ἐνόητες: «Ὁ δρόμος τοῦ γυρισμοῦ», «Ἀντικατοπτρισμοὶ» καὶ «Ὁ γυρισμὸς τοῦ ἀσώτου».

1939 Ἐκδίδει τὴν ποιητικὴ της συλλογὴ *Ἰσσανὰ καὶ Ὁραματισμός*, Ἀθήνα, σ. 46, ὑπογράφοντας τὴν μόνο με τὸ ψευδώνυμό της, με τὸ ὁποῖο θὰ δημοσιεύει τοῦ λοιποῦ τὸ ἔργο της, χωρὶς νὰ κάνει πλέον μνεῖα τοῦ οἰκογενειακοῦ της ὀνόματος.

1940 Κυκλοφορεῖ σὲ δευτέρη ἔκδοση ἡ ποιητικὴ της συλλογὴ *Προφητεῖες*, Ἀθήνα, σ. 116. Ἀπὸ τὴν ἀναθεωρημένη αὐτὴ ἔκδοση ἔχουν ἀφαιρεθεῖ ἀρκετὰ ποιήματα τῆς πρώτης ἔκδοσης.

1944 Πεθαίνει ἡ μητέρα της Ρουμπίνη.

1945 Κυκλοφορεῖ ἡ ποιητικὴ της συλλογὴ *Λυρικὴ ἐξομολόγηση* με τὸν ὑπότιτλο *Φωτὸδραμα*, Ἀθήνα, σ. 47, ἡ ὁποία ἀποσπᾶ εὐφημὴ μνεῖα τοῦ Βραβείου Παλαμᾶ.

Προσλαμβάνεται ὡς συνεργάτης τοῦ λογοτεχνικοῦ προγράμματος τοῦ Ε.Ι.Ρ., ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐπὶ μία δεκαετία παρουσίασε πρωτότυπες ἐργασίες της, θεατρικὲς διασκευές, καθὼς καὶ ἑλληνικὴ καὶ ξένη ποίηση. Ἐπίσης ἔκανε σειρὰ ἐκπομπῶν παιδικῆς λογοτεχνίας.

1950 Ἐκδίδεται ἡ ποιητικὴ της συλλογὴ *Ἡ ἐποχὴ τοῦ ὕπνου καὶ τῆς ἀγρύπνιας*, Ἀθήνα,

1955 Πεθαίνει ο σύζυγός της Ίωάννης Σκανδαλάκης.

1960 Έκδίδει μόνη της το παιδικό θεατρικό της έργο *Ο μικρός αδελφός*, στο οποίο απονέμεται το Σικιαρίδειο Βραβείο της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς.

1961 Από τις εκδόσεις «Δίφρος» κυκλοφορεί η ποιητική της συλλογή *Άνθρώπινο σχήμα*, Αθήνα, Δεκέμβρης, σ. 50.

1965 Έκδίδει την ποιητική της συλλογή *Το φράγμα της σιωπής*, Αθήνα, σ. 46, για την οποία της απονέμεται το Β' Κρατικό Βραβείο Ποίησης.

Υπό τον γενικό τίτλο *Έκλογή (1930-1950)*, Αθήνα, σ. 139, κυκλοφορούν οι συλλογές της από τις Φωνές έντόμου έως την *Έποχή του ύπνου και της αγρύπνιας*.

Από τις εκδόσεις «Δίφρος» εκδίδονται οι μεταφράσεις της διαφόρων ποιημάτων του Πιερ Γκαρνιέ, δικής της επιλογής, με τον τίτλο *Έκλογή*, Αθήνα, σ. 76.

Της απονέμεται ο Χρυσός Σταυρός του Βασιλικού Τάγματος Εύποιίας για τη συνολική της προσφορά στα γράμματα.

1970 Δημοσιεύεται η ποιητική της συλλογή *Μικρή έκλογή (1930-1961)*, Αθήνα, σ. 32. Κατ' ούσιαν πρόκειται για άναυτο από την Άνθολόγηση της *Καινούργιας Έποχής*, Φθινόπωρο-Χειμώνας 1963, σσ. 106-135, με πρόλογο του Μάρκου Αύγερη.

Την ίδια χρονιά, με τον γενικό τίτλο *Έκλογή (1961-1965)*, Αθήνα, σ. 62, δημοσιεύει σε πολυγραφημένη έκδοση μία επιλογή ποιημάτων της από τις συλλογές *Άνθρώπινο σχήμα* και *Το φράγμα της σιωπής*.

1974 Η Σοφία Άντζακα της αφιερώνει μία έκτενη μονογραφία με τον τίτλο *Η πνευματική και ποιητική πορεία της Μελισσάνθης*, Αθήνα, σ. 62.

Στον τρίτο τόμο του βιβλίου του Γιάννη Γουδέλη *Οί Νομπελίστες της λογοτεχνίας* έκδ. «Δίφρος», σ. 436, που περιλαμβάνει τους νομπελίστες των ετών 1945-1971, πρωτοδημοσιεύονται σε δική της μετάφραση πέντε ποιήματα της Νέλλυ Ζάξ (Nelly Sachs), βραβείο Νομπέλ Λογοτεχνίας του 1966 (σσ. 364-368).

1975 Υπό τον γενικό τίτλο *Τα ποιήματα (1930-1974)*, Αθήνα, σ. 378, και εισαγωγικό σημείωμα δικό της, κυκλοφορεί από τις «Έκδόσεις των Φίλων» το σύνολο του ποιητικού της έργου. Στο βιβλίο αυτό απονέμεται το Α' Κρατικό Βραβείο Ποίησης.

1979 Με τον γενικό τίτλο *Έκλογή (1961-1977)*, Αθήνα, σ. 96 δημοσιεύει σε πολυγραφημένη έκδοση μία επιλογή ποιημάτων της από τις συλλογές *Άνθρώπινο σχήμα*, *Το φράγμα της σιωπής* και *Νέα ποιήματα*.

Της απονέμεται το Βραβείο Κώστα Ουράνη της Ακαδημίας Αθηνών.

1980 Από τις εκδόσεις «Η Μικρή Έγνατία» κυκλοφορεί η μετάφρασή της ποιημάτων της Έμιλυ Ντίκινσον (Emily Dickinson), με τον τίτλο *Ντίκινσον, επιλογή από το έργο της*, Αθήνα, σ. 61.



Στο βιβλίο *Τετράδιο Πιερ Έμμαννέλ*, Αθήνα, σ. 216, που κυκλοφορεί από τις εκδόσεις «Ευθύνη, 1 Άναγνωρίσεις», περιλαμβάνονται πολλά κείμενα του έν λόγω γάλλου ποιητή σε δική της μετάφραση.

1982 Από τις εκδόσεις «Πρόσπερος», κυκλοφορεί η ποιητική της συλλογή *Τα νέα ποιήματα (1974-1982)*, Αθήνα, σ. 76.

Από την «Εύρωεκδοτική», επανεκδίδεται το παιδικό θεατρικό της έργο *Ο μικρός αδελφός*, Αθήνα, σ. 27, με εικονογράφηση των Π. Ζαμπέλη - Α. Μενδρινού.

1985 Στις εκδόσεις «Ρώντα» εκδίδει μία σειρά μελετημάτων της υπό τον γενικό τίτλο *Νύξεις*, Αθήνα, σ. 112.

1986 Ύστερα από βασανιστική ασθένεια, χάνει τον μονάκριβο αδελφό της Γιώργο. Με τον γενικό τίτλο *Όδοιπορικό. Ποιήματα 1930-1984*, Αθήνα, σ. 363, κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Καστανιώτη το σύνολο του ποιητικού της έργου.

1987 Μὲ εἰσαγωγή καὶ σὲ μετάφραση τῆς Μαρίας Voelker-Καμαρινέα κυκλοφορεῖ στὰ ἀγγλικά ἐπιλογή ποιημάτων τῆς μὲ τὸν τίτλο *Hailing the ascending morn. Melissanthi selected poems*, «Prosperos», Ἀθήνα, σ. 118.

1988 Ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Διάττων» κυκλοφορεῖ σὲ μετάφρασή τῆς τὸ βιβλίο τοῦ Πῶλ Βαλερύ (Paul Valéry), *Χορὸς καὶ ψυχή*, Ἀθήνα, σ. 81.

Ὁ Δῆμος Πειραιῶς, ἡ Ἑταιρεία Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν Πειραιᾶ, ὁ Πειραιϊκὸς Σύνδεσμος καὶ ἡ Φιλολογικὴ Στέγη Πειραιῶς, θέλοντας νὰ τιμήσουν τὰ ὀγδοντάχρονά τῆς, τῆς ἀπονέμουν σὲ εἰδικὴ πανηγυρικὴ τελετῇ, τὴν 7η Δεκεμβρίου, τιμητικὰ μετάρλια καὶ διπλώματα.

1989 Ἡ Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία Μεταφραστῶν Λογοτεχνίας τῆς ἀπονέμει τιμητικὸ δίπλωμα γιὰ τὴ μετάφρασή τῆς τοῦ βιβλίου τοῦ Πῶλ Βαλερύ πού εἶχε κυκλοφορήσει τὸν προηγούμενο χρόνο.

Ποιήματά τῆς ἔχουν μεταφραστεῖ στὴ Γαλλία, Γερμανία, Ἰταλία, Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς, Καναδά, Μεξικό, Ρουμανία, Πολωνία, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία, καὶ ἔχουν περιληφθεῖ σὲ 26 ξένες Ἀνθολογίες.



Φωτογραφία τῆς ποιήτριας τὸ 1989.

* Τὸ κείμενο αὐτὸ ἔχει δημοσιευτεῖ στὸ περιοδικὸ *Ἐμεῖς καὶ ὁ κόσμος τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας*, τχ 22, Δεκ. 1989 - Μάρτ. 1990, σσ. 12-17.